

Sociální politika I.

FVP SU Opava
zimní semestr 2024/2025
26.11.2024

1. Specifikace vybraných klíčových pojmů sociální politiky a vztahy mezi nimi

Oprava informace z přednášky z 12.11.

Soustava nástrojů sociálního zabezpečení

Užší definice

- Sociální pojištění
- Sociální ~~ochrana~~ podpora
- Sociální pomoc
- Sociální služby

Širší definice

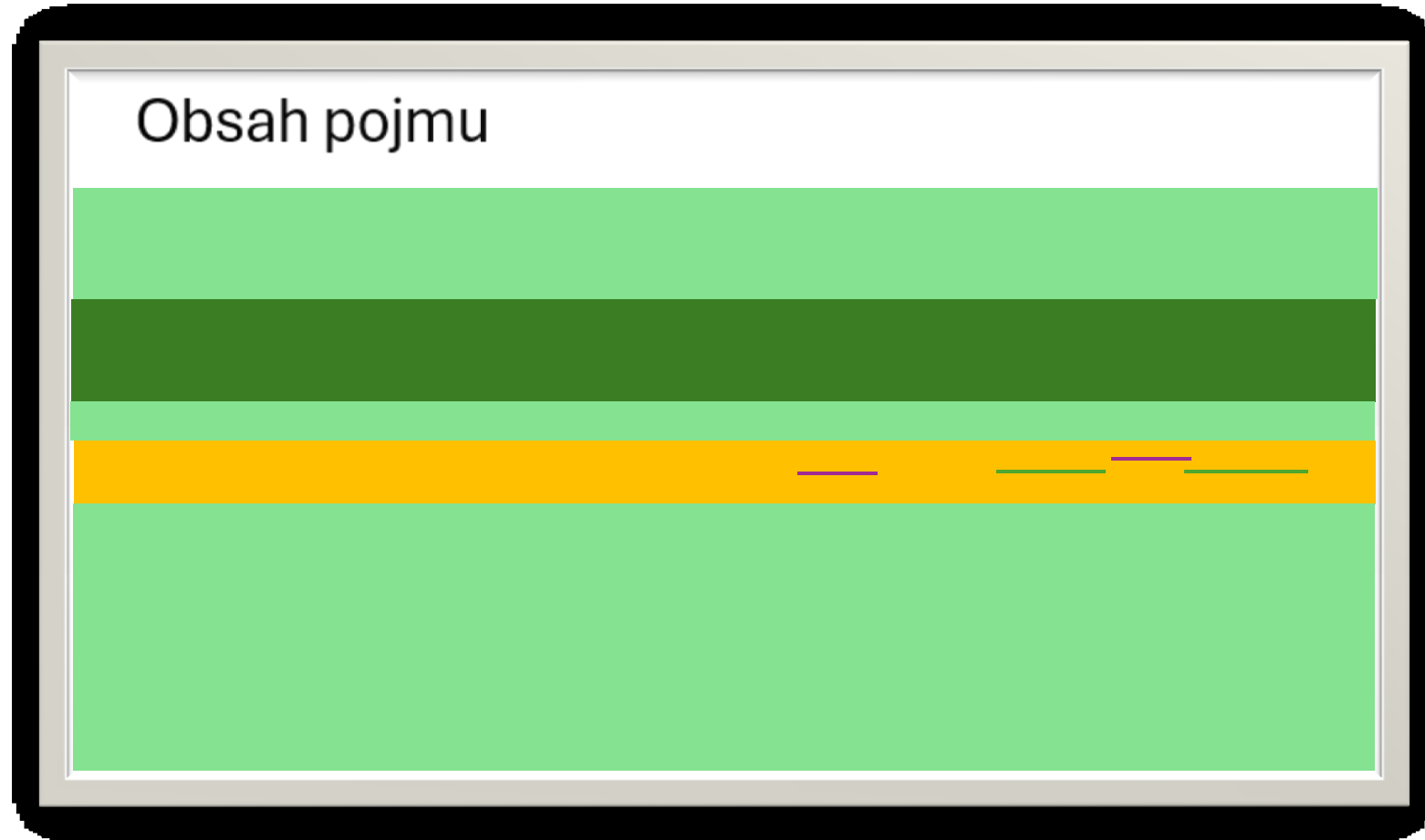
- Prevence diskriminace a podpora rovného zacházení
- Rodinná politika
- Politika zaměstnanosti
- Politika vzdělávání
- Bydlení a životní podmínky
- Duševní zdraví, prevence zdraví

Řád používaných pojmů

- **Sociální ochrana**

- Právo sociálního zabezpečení, respektive systémy sociálního zabezpečení, tj. **sociální zabezpečení** (dále též „SZ“; v angličtině *social security*)
 - Sociální pojištění
 - **Sociální podpora**
 - Sociální pomoc a sociální služby
- Pracovní právo – povinnosti zaměstnavatele
- Občanské a obchodní právo – pojišťovací a připojišťovací systémy, realizace činností nebo poskytování finančních prostředků nestátními subjekty

Sociální zabezpečení (více viz přednáška 12.11.)

Sociální ochrana

- V angličtině *social protection*
- Nejobecnější termín, zahrnuje pojmy sociální zabezpečení, social welfare, sociální prevence, zdravotní prevence, pracovněprávní ochrana a bezpečné pracovní podmínky atd.
- **Soubor nástrojů, kterými se občanům zajišťují záměry sociální ochrany**
- Termín odkazuje na systematické úsilí sociálních subjektů o řešení *obtížných situací, které vedou k ekonomické či sociální nouzi občanů a občané je nejsou schopni řešit vlastními silami, s pomocí rodiny či komunity*
 - Cílem tohoto úsilí je zajistit nezadatelná práva na důstojný život, na rodinu a na práci
 - Vymezení je velmi podobné jako u SZ, ale zde se odkazuje na širší vymezení řešených situací oproti pojmu „sociální událost“, jež byla oporou pro definici pojmu SZ
 - I tento pojem odkazuje na princip subsidiarity spojující solidaritu a individuální odpovědnost
 - Odlišná perspektiva oproti pojmům sociální péče a social welfare: sociální ochranu charakterizuje je *významový posun od poskytování péče v definovaných situacích k zajištění ochrany v takovýchto situacích nebo před nimi*

Sociální pojištění

- V angličtině *social insurance*
- **Institucionální systém, ve kterém se občan sám (svou činností) nebo někdo jiný občana povinně zajišťuje pro případ budoucí pojistné události**
- Založeno na metodě rozpočtového přerozdělování (průběžný systém, případně pay-as-you-go systém) nebo na akumulaci prostředků ve fondech
- Od skončení druhé světové válce má fondová forma pojištění spíše doplňkový charakter
- Spoření ve fondech
 - Účast v některých fondových pojistných systémech (např. systémy důchodového pojištění) může být účast jak dobrovolná, tak i povinná
 - Administrováno může být veřejnoprávními institucemi i soukromoprávními subjekty

Sociální podpora a sociální zaopatření

- V angličtině *universal benefits* (případně *categorical benefits*)
- **Sociální podpora představuje formu konání ve prospěch občanů**
 - v situaci definované zákonem nebo smlouvou
 - ve prospěch těch, kdo splnili podmínku vzniku nároku,
 - *aniž by si nárok „koupili“ placením zvláštních cílených příspěvků,*
 - *nebo ho získali splněním stanovených hranic potřebnosti* (testováním majetku, příjmů – přesnější vyjasnění vztahu mezi podmíněností nároku příjmem či majetkem a subsystémy SZ viz dále)
- Poskytování *sociální zaopatření* je spojeno již s nejstaršími selektivními formami sociální ochrany vybraných skupin obyvatel ze strany státu (ochrana rodin vojáků ve starověkých despociích) nebo prvky systémů sociálního zabezpečení v komunistických zemích, ale ne výhradně (například Dánsko)
- Na poskytnutí *sociální podpory* ze strany státu vzniká nárok v definovaných situacích na základě občanského principu (tj. ne na základě příslušnosti k určité definované skupině nebo vzhledem k určitým dřívějším zásluhám nebo plněním ze strany oprávněné osoby)

Sociální pomoc

- V angličtině *social assistance*
- Vychází z tradice chudinské péče
- Označuje jednu z nejstarších forem přerozdělování, kterou stát pomáhá těm, kdo to prokazatelně potřebují
- **Pomoc poskytovaná sociálním subjektem občanům ve stavu nouze k uspokojování jejich potřeb v nezbytném či přiměřeném rozsahu**
- Nové pojetí klade důraz na aktivitu adresáta a jeho odpovědnost za sebe a rodinu:
 - Sociální pomoc je poskytována tehdy, pokud občan nemůže stav nouze překonat sám *a nelze-li použít prostředků ze sociálního pojištění ani sociální podpory, protože na ně nevznikl nárok, nebo nestačí na překonání situace*
- Může jít o peněžité či věcné dávky nebo poskytování plnění formou služeb

Sociální služby

- *V angličtině social services*
- Jsou poskytnuty na základě specifické potřeby, respektive pro nemožnost řešit situaci jinými prostředky (tj. stejný princip jako pro sociální pomoc obecně)
- **Systematická činnost subjektu (poskytovatele služby) vůči sociálnímu objektu (uživateli služby)**
- Různorodá, někdy i velmi široká pojetí, odkazující obecněji na veřejné služby (včetně např. předškolní výchovy dětí, sociálně právní ochrany dětí apod.)
- V ČR jsou v zákoně o sociálních službách vymezeny jako „činnost nebo soubor činností podle tohoto zákona zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení“
 - oba tyto pojmy jsou v zákoně dále vymezeny, a to s odkazem na, v zákoně také vymezený pojem „nepříznivá sociální situace“

Sociálně právní ochrana dětí

- *V angličtině child protection services / child welfare services*
- **Postupy a opatření usilující o zlepšení situace dítěte, jež se ocitlo v situaci, která jej ohrožuje na životě či zdraví nebo ohrožuje jeho další vývoj, respektive reagující na selhání některých funkcí rodiny při zajištění výchovy dítěte nebo při péči o něj**
- Zahrnuje
 - Detekci ohrožených dětí
 - Pomoc rodinám při řešení jejich problémů
 - Zajištění bezpečí pro ohrožené děti
 - Podporu zachování či obnovení celistvosti rodiny, tj.
 - předcházení rozdělování rodin a odebírání dětí z péče rodičů
 - podporu a intervence ve prospěch návratu dětí do původních rodin, pokud byly odděleny
 - Zajištění kvalitní a stabilní péče pro děti, které nemohou být ve své původní rodině

Upřesnění rozdílu mezi sociální podporou a sociální pomocí

Nárok na sociální podporu vzniká:

- splněním podmínek nároku ze zákona (na základě smlouvy)
 - buď bez příjmové nebo majetkové podmínky,
 - nebo u těch dávek, u nichž sice existuje *příjmová či majetková podmínka*, ale ta
 - *nebyla kritériem pro získání samotného nároku*, ale „pouze“ kritériem určujícím, zda spolu s již přiznaným oprávněním vzniká i nárok na přiznání určitého benefitu

Nárok na poskytnutí sociální pomoci vzniká:

- pouze po splnění ekonomického kritéria (příjmového nebo majetkového), jeho splnění je tak rozhodující okolností pro získání nároku
 - Nárok osoby v tomto případě nevzniká „výhradně“ ze zákona nebo smluvních podmínek, ale jeho podmínkou je rovněž rozhodnutím oprávněného orgánu (tj. předpokladem pro získání nároku je podání žádosti a následné posouzení a kladné rozhodnutí oprávněného orgánu)

Social welfare

- Odlišné přístupy k vymezení pojmu (evropský x americký přístup) i k jeho překladu do češtiny
- Původní význam pojmu je spojen se *sociální péčí*
 - V češtině mu mohou odpovídat také spojení *sociální blaho* nebo *sociální blahobyť*, s ohledem na kontext jeho používání (viz dále) mu ale lépe odpovídá spojení *sociální péče*
- Je úzce spojen s přístupem objevujícím se během 2. světové války (Beveridge) a používán ve spojení *social welfare state* (*sociální stát*)
- Vzhledem k nejasnosti jeho vymezení je někdy jeho obsah spojován se *sociálním zabezpečením* (a to jak v užším, tak i v širším vymezení), nebo dokonce i se *sociální ochranou*
 - Od těchto dvou pojmů se ale liší právě tím, že tyto dva pojmy je možné vymezit odkazem na situace, na něž se zaměřují (viz výše), zatímco chápání pojmu *social welfare* jsou velmi rozmanitá a ovlivněná různými aspekty, s nimiž je tento pojem asociován
 - Pro pojmy *sociální ochrana* i *sociální zabezpečení* je navíc charakteristický významový posun od poskytování k ochraně

Vztahy mezi pojmy *sociální stát* a *social welfare state*

- Zatímco pojem *social welfare* je obtížně uchopitelný, existuje „paradoxně“ výraznější shoda ohledně obsahu „odvozeného“ pojmu *social welfare state*
- To je odrazem toho, že pojetí pojmu podle Beveridge dalo spojení *social welfare* zcela nový význam a pojem *social welfare state* je odvozován právě od tohoto pojetí
 - V tomto, de facto nově definovaném konceptu, byla kromě aspektu *sociální péče* výrazně akcentována snaha o komplexní zajištění podmínek pro realizaci nezadatelných lidských práv (tj. pojem díky tomu obsáhl také snahu komplexně řešit situaci občana a snahu o komplexní zajištění jeho práv, respektive od nich odvozených nároků v sociální oblasti, odkazuje také na výše zmiňovaný aspekt „sociálního blahobytu“, klade důraz na stěžejní roli státu při tomto úsilí nebo přímo jeho povinnost o prosazení těchto cílů pro jeho občany)
- Z těchto důvodů se lze kromě pojmu *sociální stát* v českém prostředí setkat také s překladem *stát sociálního blahobytu*
- Vzhledem k řadě nepřesností spojených se snahou o překlad obou pojmů je v českém prostředí poměrně hojně používána i jejich anglická podoba

2. Pojetí sociálního státu a jeho vývoj

Zmínky o pojmu v předchozích přednáškách

Podle V. Krebse (in: Mertl J. a kol. 2023):

- Stěžejní koncept pro určení a popis role státu v sociální politice
- Klíčovou otázkou fungování státu v oblasti sociální politiky je míra přerozdělování
- [redacted] odráží rostoucí roli státu v sociální politice
- Lze jej vnímat jako reformu liberálního pojetí sociální politiky, která se v různých státech uplatňovala v různém rozsahu a v různé podobě v závislosti na konkrétních národních specifikách
- Vzhledem k těmto specifikům jsou [redacted] ve vyspělých zemích značně dif

Možnosti rozlišení a klasifikace modelů sociální politiky

- Rozhodující je, jaká role je přisuzována jednotlivým subjektům, spor o to, jakou úlohu koncepční i čistě praktickou má v sociální politice stát a ostatní subjekty
- Rozlišení podle míry účasti státu v praxi sociální politiky se rozlišují i její určité modely (R. M. Titmus – "Úvod do sociální politiky" (1974), G. Esping – Anderson – [redacted] 1991)
 - liberální (reziduální) model
 - sociálně-demokratický (redistributivní) model

Upřesnění k přednášce z 29.10.2024 *Porovnání modelů sociální politiky I.*

[redacted]	liberální (reziduální)	korporativní (výkonový)	sociálně-demokratický (redistributivní)
princip pro získání nároku	potřeba	zásluha	rovnost
cílová skupina	chudí	pracující a jejich rodiny	všichni

Klíčové impulzy pro rozvoj modelů sociální politiky spojovaných s označením „sociální stát“

Koncept sociálního státu a jeho varianty

Podle V. Krebse (in: Mertl J. a kol. 2023):

- Stěžejní koncept pro určení a popis role státu v sociální politice
- Klíčovou otázkou fungování státu v oblasti sociální politiky je míra přerozdělování

_____ která se
v různých státech uplatňovala v různém rozsahu a v různé podobě
v závislosti na konkrétních národních specifikách

- Vzhledem k těmto specifikům jsou koncepty sociálních států ve vyspělých zemích značně diferencované

Shrnutí hlavních východisek pro rozvoj sociálního státu

- Křesťanská dobročinnost
- Osvícenecké pojetí společenské smlouvy (17. století), kdy stát uznal svou povinnost pečovat o chudé a práce neschopné
- Filozofická, etická a právní východiska (filozofická východiska v antice, křesťanské etika, teorie přirozeného práva, liberalismus, socialismus, rozvoj sociálních hnutí)
 - Např. Auguste Comte (19. stol.)
 - konsensus a solidarita udržují sociální rovnováhu
 - stát proto má vůči svým občanům kromě ochranných vojenských, policejních a ekonomických rolí také
- Růst úlohy státu v evropských zemích v oblasti chudínské péče (19. stol.)
- 1919 – založení Mezinárodní organizace práce
 - Formulace minimálních standardů sociálního zákonodárství s cílem udržet sociální

století a nabyly na významu po Velké hospodářské krizi a druhé světové válce

Sociální stát jako produkt evropské civilizace

- Jde o produkt historického vývoje veřejně organizované solidarity
- Zároveň je reakcí na mezinárodně uznané právo občanů na důstojné životní podmínky
- Jeho podstatou je veřejná garance a zajištění základních lidských práv
 - Občanská práva (právo na život, svoboda projevu, možnost participaci na věcech veřejných)
 - Sociální práva (právo práci a důstojné pracovní podmínky, právo na vzdělání, právo účastnit se kulturního života, právo na sociální zabezpečení, ochranu a pomoc rodině, na důstojné životní podmínky atd.)
- Nejedná se o pevně definovaný konstrukt
 - Obecné proměny jeho chápání v čase – lze rozlišit několik fází vývoje přístupu ke konceptu sociálního státu, respektive k jeho praktickému uplatňování v rámci sociální politiky států (viz dále)
 - Jeho podoba se odvíjí od specifického kontextu, historické tradice a dalších vlivů v konkrétní zemi (více viz dále)

Charakteristické znaky sociálního státu

- Označení států, ve kterých je občanům prostřednictvím státních institucí a dalších subjektů sociální politiky zajištěna sociální ochrana / social welfare / sociální zabezpečení
- Významné rysy:
 - Oporou sociálního státu jsou právní stát, demokratické instituce a odpovídající institucionální kapacity
 - Zajišťuje opatření, která
 - brání, překonávají nebo zmírňují sociální rizika a
 - podporují adekvátní životní standardy, sociální zabezpečení nebo sociální suverenitu
 - Vyznačuje se komplexním přístupem státu k sociálnímu zabezpečení, jednotlivá opatření sociální politiky jsou výrazně provázaná a sledují vzájemně se doplňující cíle (Beveridge, Laroque– viz přednáška z 29.10.)

Sociální stát jako mechanismus pro zajištění nezadatelných lidských práv státem I.

- Jeho cílem v podstatě je povinné zajištění nezadatelných lidských práv občana ze strany státu, a to v odpovídajícím rozsahu
 - Tento rozsah se odvíjí od konsensu v dané společnosti ohledně přiměřené míry solidarity mezi občany
 - Současně je potřebné, aby byl udržitelný
 - Výrazně jej ovlivňují také další demografické, ekonomické a sociální, politické a společenské nebo mezinárodní vlivy
 - Významný vliv má také obecnější zkušenost s vývojem pojetí sociálního státu a jeho fungováním, respektive obecnější souvislosti, jež se promítaly do vývoje chápání tohoto konceptu (viz dále)
- Tyto okolnosti se v jednotlivých státech velmi liší
 - Mezinárodní faktory a obecnější proměny v chápání pojmu a zkušenosti s jeho uplatňováním v praxi mají sice obecnější platnost, ale míra jejich vlivu a způsob jejich zohlednění se v různých zemích liší
- Odlišné jsou proto také
 - Okruh, rozsah, formy či postupy využívané k plnění opatření realizovaných v této oblasti státem
 - Instituce a postupy umožňující jejich organizační zajištění a okruh dalších subjektů podílejících se na jejich realizaci a jejich působnosti (veřejnoprávní / soukromoprávní, obecná regulace působnosti subjektů ve veřejné správě a subjektů soukromého práva / oborové regulace)
 - Okruh oprávněných osob
 - ...

Sociální stát jako mechanismus pro zajištění nezadatelných lidských práv státem II.

Základní sociální práva

- Právo na práci
- Právo na uspokojivé pracovní podmínky
- Právo na přiměřenou životní úroveň
- Právo na rodinu
- Právo na sociální zabezpečení
- Právo na svobodu sdružování

Další sociální práva

- Rovné příležitosti k získání a provozování výdělečné činnosti
- Rovnost přístupu k veřejným službám, především ke zdravotní péči a ke vzdělání
- Zajištění sociální ochrany a pomoci v případě hmotné nouze
- ...

Sociální stát jako mechanismus pro zajištění nezadatelných lidských práv státem III.

- Stát má povinnost zajistit
 - Rovný přístup k sociálním právům, tj. jejich
 - Místní dostupnost (blízkost úřadů, služeb)
 - Finanční dostupnost (výše úhrad, poplatků, přiměřenost nákladů spojených s dopravou apod.)
 - Zajistit jejich realizaci v potřebném rozsahu (kvalita státem zajišťovaných služeb a služeb, jejichž kvalitu stát garantuje)

Rozsah míry solidarity mezi občany

- Otázka odpovídajícího rozsahu realizovaných plnění je klíčová
 - pro zajištění legitimacy státu při jeho snaze o zajištění sociálních práv občanů
 - pro udržitelnost těchto plnění
- Je potřebné usilovat o udržení rovnováhy v solidaritě mezi těmi, kdo platí a těmi, kdo dostávají výhody z veřejných prostředků
- Přílišná zátěž veřejných financí ale neimplikuje konec či selhání sociálního státu, jako spíše potřebu přehodnocení sociální politiky státu (např. ve smyslu zvýšení odpovědnosti jedinců za své budoucí sociální potřeby)
- Lišící se stanoviska různých aktérů ohledně
 - Přiměřené míry veřejné solidarity
 - Role státu při zajišťování šesti základních sociálních práv přiměřeným a důstojným způsobem

Vývoj pojetí sociálního státu ve světě

50. léta 20. století	Pro poválečné pojetí sociálního státu je charakteristická rostoucí míra redistribuce zdrojů a zvyšující se rozsah a štedrost sociální politiky
60. a 70. léta 20. století	Ekonomická konjunktura: nebyly důvody k omezení štedrosti a míra redistribuce a angažmá státu v sociální politice dále rostly (= rostoucí nároky na sociální stát) Tento trend stimulovala také soutěž se sociálním modelem SSSR
1973-1980	Ropná krize, recese: nastává problém „ufinancovat“ sociální stát v jeho stávající podobě Objevují se i další stimuly ke změnám: nástup asijských „tygrů“, stárnutí populace Vzniká tak potřeba přehodnotit stávající sociální politiky států
80. léta 20. století	Tlak na úspory veřejných financí (vliv neoliberalismu) a zvýšení odpovědnosti jedince za budoucí sociální potřeby Hovoří se o krizi sociálního státu, je diskutován rozsah solidarity a role státu. Následně ale dochází k rekonceptualizaci sociálního státu a opětovnému růstu jeho významu (odklon od států od neoliberálních přístupů, stav jejich ekonomik, integrace států do Evropské unie)

Problematické aspekty spojené se zajištěním fungování sociálního státu

- Kritika sociálního státu se objevuje v souvislosti s ropnou krizí (1973)
- Předmětem jeho kritiky jsou různé aspekty týkající se výrazného angažmá státu v sociální politice, které je se sociálním státem spojeno
 - Rostoucí výdaje v kontextu stagnace nebo poklesu příjmů
 - Nemožnost zajistit financování sociálního státu v jeho stávající podobě
 - Efektivita
 - Zajištění kvality veřejných služeb a efektivního výkonu veřejných služeb
 - Legitimita
 - Politický nesouhlas ohledně rozsahu redistribuce
 - Demografické trendy